

Folkesynd og Kirkestraf.

Af Førstelærer *L. Jespersen*, Sdr. Vilstrup.

I Aaret 1692 var Hr. Hans Lauridsen Holst Sognepræst til Aastrup og Starup, og det havde han forøvrigt været siden 1659. Han var nu ved at blive en gammel Mand og svagelig tillige, saa han maatte til at antage en Kapellan. Den unge Kandidat Iver Gregersen Krabbe, der holdt sit Indtog i Aastrup Præstegaard i Efteraaret 1692, var ordineret den 13. Juni samme Aar, og det var altsaa hans første Præstegering, han her gik ind til. Han blev den gamle Præsts Svigersøn, idet han blev gift med Datteren Dorothea, og efter Beboernes Ønske blev han Svigerfaderens Afløser, da denne døde 1694.

Den gamle Præst havde ikke faaet begyndt at føre Kirkebog, skønt det var paabudt allerede før hans Tid. Men nu kom saa den unge Kapellan, og han begyndte straks, saa den første Kirkebog for Aastrup-Starup begynder i Efteraaret 1692. Denne Kirkebog var meget simpel. Den ligner bestemt de Kladdebøger, som vore Dages handlende bruger. Der fandtes ikke de velordnede Rubrikker med Overskrifter, som kendetegner vore Dages Kirkebøger og gør dem nøjagtige, men tørre og kedelige.

Hr. Krabbe indførte dog ogsaa en vis Orden i den første simple Kirkebog. Den er inddelt i Grupper med fødte, viede, døde o. s. v. for sig, ligesom ogsaa de to

Sogne er adskilte, som Regel Aastrup paa den ene Side, Starup paa den anden. For øvrigt var det vist overladt til Præsten, hvad han vilde skrive i Bogen. Det meste er selvfølgelig kun Navne, Datoer og Aars-tal; men ind imellem findes der mange Bemærkninger, som bidrager til at kaste Lys over Livet i Sognene i de Tider.

Et af Kirkebogens Afsnit bærer Overskriften „Publice absolverede“.¹ Deri nævnes de Mænd og Kvinder, som i Aarenes Løb maatte frem i Kirkedøren og aabenbart for Menigheden skrifte deres Synder og derefter modtage Kirkens Tilgivelse. Det er Datidens Folkesynder, der ligesom træder frem, og man faar at vide, hvorledes Kirken modarbejdede dem ved sin strenge Tugt.

Det aabenbare Skriftemaal stammede fra den katolske Tid, men det førtes med over i den protestantiske Kirke som en Form for Kirketugt. Denne anvendtes dels som selvstændig Straf (f. Eks. hvis Folk undlod at lade deres Børn døbe eller glemte at gaa til Alters), dels som Tillæg til anden Straf for Overtrædelse af den verdslige Lovgivning (hyppigst ved Lejermaal, Manddrab, Tyveri o. lign.). De mindre Overtrædelser straffedes med Bøder til Sognets Almisselemmer, og saa kom dertil det aabenbare Skriftemaal. Ingen, som havde forsét sig, kunde tilstedes Adgang til Alterens Sakrament, forinden han eller hun havde udstaaet Kirkens Disciplin ved aabenbar for hele Menigheden at bekende sin Synd. Det aabenbare Skriftemaal blev sikkert af de fleste opfattet som en stor Ydmygelse, men bag Ydmygelsen kom Oprejsningen, saa vedkommende igen var fuldt nydende Medlem af Menigheden.

¹ aabenbart skriftede.

Det er en broget Skare, der med kortere eller længere (ofte flere Aars) Mellemlum maa frem i Kordøren. Der var unge Piger og unge Karle, Ægtekvinder og Ægtemænd, Landsoldater og deres Befalingsmænd, ja om det saa var Degnen og hans Kone, maatte de kønt frem. Ved at læse dette Afsnit igennem bliver man snart klar over, at Hovedanstødsstenen, dengang som vel til alle Tider, var det 6. Bud. Ganske vist nævnes der Overtrædelser baade af det andet, femte, sjette og tiende Bud; men Overtrædelser af det sjette Bud var dog de fleste. Det forekom dog ikke saa nær hvert Aar, saa de sædelige Tilstande kan sikkert betegnes som gode.

Nu er det selvfølgelig ikke Meningen, at de paa-gældende efter et Par Hundrede Aars Forløb atter skal i Gabestokken; men nogle faa Stykker maa finde sig i at blive trukket frem, fordi disse enkelte Tilfælde i særlig Grad oplyser det, hvortil denne lille Skildring sigter.

„1698, Dom. Sexagesima blev Niels Andersen Sjællandsfarer udi Aastrup publice absolveret for letfærdig Omgængelse med Maren Jørgensdatter sammesteds, dog efter Doms Afsigelse til Herredstinget kiendt fri for Barnefader.“

Af den sidste Bemærkning kunde man maaske forledes til at tro, at Sjællandsfareren havde udstaaet det aabenbare Skriftemaal uskyldig; men saaledes er det sikkert ikke. Selv om han ikke var Barnefader, kunde han godt have været „letfærdig“, saa han har nok faaet Løn som forskyldt.

Den følgende Søndag blev Maren Jørgensdatter publice absolveret for hendes Letfærdighed, „og det var den 3. Gang.“

I et andet Tilfælde tilføjer Præsten: „Og var det den anden Gang, hun saaledes havde forsét sig.“ Man vil altsaa se, at paa de rigtig letfærdige virkede det aabenbare Skriftemaal ikke tilstrækkelig afskrækkende.¹ De nævnte Eksempler er dog de eneste, der taler om gentagen Overtrædelse; saa meget letfærdige har de dog ikke været.

„1713, den 18. Junij, blev Dorothea Christensdaatter af Nør Starup publice absolveret for sin Forseelse mod det Sette Bud og udlagde til Barnefader offentlig en Kusk ved Navn Henrick, som hun hverken tilforn hafde sed, ey heller kiente, vidste ey heller meer af nafnet end Henrick, som kom ridende mellem Riisbøl og Duns-lund, sagde desforuden hun til sin død ej anden kunde udlægge, saa som det var sandt.“

Man maa vel tro Dorothea, naar hun saa kraftigt bedyrer det; men ellers ser Sagen unægtelig noget mystisk ud. Enten har hun været et meget letsindigt Pigebarn, eller ogsaa er der ligefrem forøvet voldeligt Overfald. Da Pigen intet nævner om det sidste, maa det første vel være mest sandsynligt.

„1727 er en Ægtehustru, Inger Æbbesdatter, publice absolveret for sin Forseelse mod det andet Bud med Løgn og det sjette Bud med Hoer med en Ægtemand Niels Hansen i Nør Starup.“

„1734, 23. Maj absolverede jeg² publice Anne Pedersdatter, en Ægtekvinde, for hendes Forseelse mod en

¹ Ved den Tid kunde der forøvrigt opnaas Fritagelse ved kgl. Bevilling; men saa skærpedes Kravene under Chr. VI. Efter hans Regeringstid blev det almindeligt at søge Kongen om Fritagelse, og i 1767 ophævedes aabenbart Skriftemaal i Lejermaalssager.

² Laurids Pedersen Lund, Sognepræst 1704—45.

anden (!) Ægtemand Oluf Hansen, begge i Aastrup, mod det sjette og tiende Bud, efter at man tilforn havde aabenbaret sligt til Biskoppen, Hr. Mathias Anckersen og begge deres Herskaber.“

Der var saaledes enkelte Ægtemænd og Ægtekvinder, som ikke foregik de unge med et godt Eksempel. Oluf Hansen maatte vedstaa sin Skam i Kordøren den 30. Maj s. A.

Som nævnt var Overtrædelse af det sjette Bud Aarsag til de fleste aabenbare Skriftemaal; men mod det femte Bud forelaa der ogsaa talrige Tilfælde af Overtrædelser. Ikke saaledes at forstaa, at der i Sognet huserede frygtelige Røver- og Mordbander, som gjorde det af med de fredelige Beboere. Saa slemt var det ikke. Men Sagen var, at de gode Folk paa den Tid var noget slemme til at ligge deres smaa Børn ihjel, opprimere¹ dem, som Præsten gerne skriver. Dette kan vel ogsaa forekomme i vor Tid, men dog yderst sjeldent. I de Tider skete det saa ofte, at man næsten fristes til at tro, at om det ikke skete med Villie, saa er der udvist grov Uforsigtighed. Ganske vist, man maa tage Datidens daarlige hygieiniske Forhold i Betragtning, naar man vil bedømme de foreliggende Tilfælde retfærdigt. Naar Mand og Kone laa med et lille Barn i den lune Alkove med de tunge Dyner, ja, saa skete det altsaa, at det lille Barn blev ligget ihjel eller kvalt. Og det skete tit, saa tit, at man slet ikke forstaar, at dog de mange Tilfælde ikke har manet til større Forsigtighed. Man kunde tænke, at de fleste Opprimeringer skete om Sommeren i den varme Tid, naar Folk har ligget og væltet sig omkring i Sengen plaget af Varme; men saaledes synes det ikke at være. Sagen er vist

¹ o: undertrykke.

nærmest den, at om Sommeren kunde Børnene ligge i Vuggen, medens Forældrene om Vinteren af Hensyn til Kulden var nødt til at have dem hos sig i Sengen. Og saa skete Ulykken.

„1696, 11. Februar, blev Peder Jepsøns Hustru i Skouende, nomine¹ Ell Peders Daatter, efter Biskoppens Tilladelse publice absolveret udi Starup Kirke, formedelst hun nogen Tid til forn havde opprimeret hendes Barn.“ I dette Tilfælde slap Manden fri. Ellers er Regelen, at baade Mand og Hustru maa skrifte aabenbart.

1718 var det galt med Niels Nielsen Mølgaard og hans Hustru Maren Mortensdatter, de havde ligeledes opprimeret deres Barn og maatte begge frem i Kor-døren.

1727 overgik samme Skam selveste Sogndegnen Berendt Jørgensen og Hustru. Derom beretter Kirkebogen følgende: „Den 30. Maji publice absolveret Degnen Berendt Jørgensen og Hustru Margarete Andersdatter for deres uvidendes og uforvarendes forseelse mod det femte Bud i at udi Søvne opprimere deres eget Pigebarn 12 Uger gammel.“

En Kone i Terpling havde opprimeret sit spæde Barn, og paa selve Begravelsesdagen maatte hun frem til aabenbart Skriftemaal „for denne hendes Synd og grove uagtsomhed.“

Det hændte, at der forelaa formildende Omstændigheder, saa vedkommende slap fri baade for Bøde og aabenbar Skrifte. Fra Pastor Olivarius² foreligger saaledes to Breve til Biskoppen³ angaaende to Koner, som begge havde ligget deres Børn ihjel. Om den ene Kone

¹ ved Navn.

² Sognepræst 1753—79.

³ „Breve af ingen Betydning“ (Ribe Bispearkiv i Landsarkivet.)

skrev Præsten efter at have fremdraget de formildende Omstændigheder: „Jeg spørger da allerydmygst, om hun og maa antages til Herrens højhellige Nadver uden foregaaende aabenbar Skritemaal og uden at give nogen Mulkt til Sognets Fattige?“ I det ene Tilfælde blev Tilladelse givet, maaske i begge; men det var ogsaa saa langt hen i Tiden, at det aabenbare Skritemaal snart blev helt afskaffet. Tidligere havde det været omtrent umuligt at slippe fri; ellers havde nok Degnen forsøgt det.

De her fremdragne Tilfælde er kun en lille Del af de mange Opprimeringer, der fandt Sted i Aarenes Løb. Som Helhed var Børnedødeligheden meget stor. Ved at blade Listen over døde igennem støder man stadig paa smaa Børn. Snart var det Børnekopperne, snart andre Sygdomme, de maatte bukke under for. Men det betød uden Tvivl øget Livskraft for Slægten, naar saa godt som alle Svæklinge døde i Barnealderen.

Ogsaa Selvmord var jo en Overtrædelse af det femte Bud, og i saadanne Tilfælde var Kirken ogsaa til Rede med sin Straf, idet Selvmordere ikke maatte begraves paa Kirkegaarden, men skulde graves ned udenfor Diget. I et Par Hundrede Aar forefaldt kun ét Tilfælde af Selvmord. Derimod skete flere Ulykkestilfælde, som kunde faa et Skær af Selvmord over sig. Ved saadanne Lejligheder foretog Øvrigheden Syn; men det viste sig i samtlige Tilfælde, at det var sket af Vanvare, saa de kom alle hæderligt i Jorden.

„Anno 1773, den 18. August, druknede under Vester Vejsig Mikkell Nielsen, samesteds boende, dog efter lovlig tagen Syn, at han skulde være gaaet ud der ved Aabredde at skære Pæk,¹ og saaledes befunden af

¹ Dialektord, betyder Siv.

Vaade at skulle være skeet. Blev begravet her i Kirkegaarden, gammel 57 Aar og 5 Maaneder.“

„Anno 1774, den 15. Nov., druknede ved Tville Spang Husmanden Christen Andersen af Terpling, da han vilde gaa henne fra Seekjær, og da det efter tagne Syn af 29. Ejusdem¹ blev befunden at være skeet af Vaade, blev han begravet her i Kirkegaarden d. 3. Decembris.“

„1775, den 2. Martij, døde Niels Jensen af Bolding hos Gaardmanden Hans Hansen i Tvile, efter at han en Times Tid tilforn var funden halv død i Tvile Sønderkjær, hvor han var gaaet vild Natten imellem 26. og 27. Februar paa sin Hjemrejse fra Holstæd og havde saaledes ligget een Dag og to Nætter, men blev funden paa den anden Dag om Eftermiddagen, da endnu levende, men havde mistet Mæle, og blev ført hjem til bemeldte Mand i Tville, hvor han døde og blev begravet her paa Kirkegaarden.“

Tre Aar i Træk omkommer der en Mand hvert Aar ved ulykkelig Hændelse fra det ene Sogn. Det er dog vist omtrent enestaaende. For den sidste Mand maa det have været to frygtelige Dage og Nætter at tilbringe ude i den fjerne Mose. Ingen hørte hans Raab om Hjælp. Han havde nok skreget, til han mistede Mælet. Der har sagtens været søgt efter ham; men først paa Andendagen fandtes han i Mosen. Og det var omkring 1. Marts. Hvilken Sum af Lidelse rummer ikke den knappe Beretning! Mærkeligt for Resten, at ikke Ulve fandt ham og gjorde Ende paa hans Lidelser. I Følge en Indberetning fra Pastor Olivarius² var de paa den Tid (1768) almindelige i Sognene.

¹ Samme Maaned.

² Ribe Katedralskoles Bibliotek.

Det eneste Selvmord skete i Starup. Vi lader Kirkebogen fortælle: „1782, 16. Maj om Morgenen ombragte den halvtaabelige Peder Olufsen af Sønder Starup sig ved at hænge sig selv i Jørgen Jakobsens Fæhuus. Og da det ved Synsforretning og derpaa fulgte Forhør for Hr. Herredsfoged Warthoes constituerede Fuldmægtig Hr. F. Lund blev bevist, at Peder Olufsen aldrig havde været ved fuldkommen Forstand, men ofte havde uden Aarsag været meget bedrøvet, og i saadan Sindsforfatning havde aflivet sig, blev efter Resolution fra Stifts Contoret i Ribe tilladt, at hand maatte begraves i Kirkegaarden, som og skeete 2den Pinsedag derpaa. Han var 30 Aar gl.“ Saa kom da ogsaa Sognets eneste Selvmorder i indviet Jord. Kirkens Straf skulde ikke ramme en „halvtaabelig“.

Efterfølgende Beretning falder uden for Rammen, men medtages, da Begivenheden synes at have vakt en mægtig Opmærksomhed i Samtiden.

„1703, d. 18. November, blev Hans Willatzens Hustru I Galstho forløst med Een hell Vanskabt Søn, som havde 6 Fingre paa hver Haand, hvis Øjne var gandske tillukte og ey kunde aabnes, havde ingen Næse; men i Steden derfor gik der Eet Støche Kiød ned i Ofvermunden, som gjorde en Krig¹ i ondermunden, oc inden for det, naar Mand det opløfte, var Næseborene. Ved Mundkrigene var Een Skaar, som var ofverdechet med en fleche Kiød, oc var Næsen og Munden til at see som Een Korsmærke. Barnet blev strax efter Fødselet for svaghedsSkyld af Jordemoderen hiemdøbt oc kaldet Jens.“

At Præsten har været stærkt optaget af dette, kan man vist skønne deraf, at han har skrevet nøjagtigt det samme, da Barnet nogle Dage senere blev begravet. For hel-

¹ Krog, Fordybning.

digvis levede det kun et Døgn. At Sognebeboerne har været endnu mere optagne af Misfosteret end Præsten, derom er der sikkert ingen Tvivl.

Vi har næsten intet Kendskab til Livet ude i de enkelte Sogne for et Par Hundrede Aar siden. Gennem de anførte Smaatræk kan vi maaske danne os et svagt Billede af Livet, saaledes som det paa visse Omraader formede sig i Aastrup og Starup Sogne før og efter 1700. Vel handler de mest om Synd og Sorg; men naar man saa véd, at dette var Undtagelsen, medens det modsatte var Regelen, saa har vi Billedet af en hæderlig og sædelig Befolkning.

„Han var ellers en god gammel Mand paa 84 Aar,“ skrev Præsten om Aftægtsmanden Rasmus Nielsen, der i haardt Vejr gik vild og fandtes død i Glejbjerg Klynemose.

„Anno 1774, d. 25. Januar, om Morgenen døde Susanne Christensdatter efter 10. Barnefødsel og blev ikke forløst. Hun var Sognefogdens Lars Pedersens Hustru i Bolding og døde paa sin Fødselssted i sin Alders 37 Aar mindre 4 Maaneder og blev begravet Dom. Septuagesima. Hun var baade en Christelig og duelig Kone, og derfor elsket af alle retsindige, og er efter Tidens Pinagtighed i Evighedens Herlighed.“

De to sidst nævnte paa den ene Side, og de tidligere nævnte, der for Letfærdighed maatte frem til aabenbart Skrifte, danner ligesom Yderpunkterne. Der imellem maa vi tænke os Befolkningens brede Lag. De første trængte til Kirkens Tugt; de to sidste søgte og fandt dens Trøst, og saadan gjorde vel mange med dem.

Alt i alt er de fremdragne Billeder kun som svage Solstrejf, der for et Øjeblik flækker Skydækket og kaster Lys ind over Livet, som det levedes i hine Dage.

Kilder: Aastrup-Starup Pastorats Kirkebøger.

